

382 siláctví, manýrované schválnosti, které mají dáti svému pod-
mětu ilusi síly a tvořivosti...

... Kdy přijde konečně básník, který by tě políbil na rty nebo
na čelo a řekl ti: bratře nebo chudáku, pokoj s tebou!, bez heslo-
vých uvozovek demokratických, socialistických, pilotových, fu-
turistických, civilních nebo jinak lstivých a úskočných? Nevím,
kdy přijde; vím jen, že svět žízni po něm jako rozpukaná letní
země po dešti. A že až přijde, jeho bude budoucnost a vláda nad
dušemi v ní.

Otokar Fischer, básník dramatický

383

Než esteticky rozeberu a zhodnotím dramatickou báseň
p. Fischerovu¹, chci mu nejprve hlasitě projevit svou úctu za to,
že ji napsal a uveřejnil. Fischer jest literární historik a kritik; jak
pohodlně mohl by seděti na svém prestolu a nepáliti si prstů!
Neboť není v Čechách tak naivního člověka, aby nevěděl, že
neposlouží-li si čím ve veřejnosti, jest to upřímné a vášnivé usilo-
vání tvůrčí a opravdová tvorba, a prospěje-li mu co ve veřejnosti,
je to kritičnost, a ještě spíše *lžikritičnost*, to jest kritičnost jen
zdánlivá a na vnějšek líčená. Žili jsme a žijeme posud z *paraitre*:
ne býti, nýbrž zdáti se! Ne žíti, ale hráti si na život! Žvaň o ži-
votě, tlachej o životě, piš o něm úvodníkové články do novin,
mudruj i mudrač o něm — budou ti všichni tleskat. Za půl roku
jsi slavný. Jen, probůh, nenapadni ti, prostě a *sans phrase* žiti
skutečně, do slova a do písmene: to jest *tvůřiti*. Do půl roku jsi
pohřben. Odvážil jsi se něčeho, co se ti neodpustí. Přišel jsi bez
masky, ve svém skutečném já na maškarní ples, kde každý hraje
smluvenou úlohu. A to je zločin, jehož ti neodpustí lidé žijící
z *hesel* o životě — pokazil jsi jim živnost. Všecko bylo tak krásně
smluveno, úlohy tak dobře rozděleny, fráze se tak krásně pa-
pouškovaly... a ty, nerůdo, vjedeš do všech těch fikcí a ilusí
jako medvěd svou skutečnou existencí, svými reálnými a těž-
kými tlapami... Běda ti, nemotoro!

Chci tedy říci, že jest třeba trochu vnitřní statečnosti k tomu,

1 - Přemyslovci, hra o pěti dějstvích. Stran 135.

384 aby zde literární historik nebo kritik pracoval básnicky a publikoval díla básnická. A nejen statečnosti, nýbrž i noblesy, která uznává za správné, abys nejen soudil, nýbrž i vydával se soudu...

Velcí francouzští umělci, Gautier na př. a Flaubert, mluví přímo s opovržením o *pouzekriticích*. Gautierovi je takový pouzekritik nepoctivý odpůrce, někdo, kdo by přišel k souboji s tebou, neoděným, v těžkém brnění, jež chrání jej od zranitelnosti; nemůžeš prý ho zasáhnout do srdce, to jest do díla, poněvadž ho prostě nemá... Kritikům, kteří neprodukují, přiznává Gautier jen právo podívat se nebo — mlčeti.

A Flaubert mluví s opovržením o pouzekriticích jako o ubožácích, kteří nemohouce býti bojovníky, vrhají se na nečestné řemeslo špehářské. A vážil-li si Sainte-Beuva a jeho soudu, bylo to proto, že Sainte-Beuve byl mu opravdový literát, to jest tvůrce krásného umění slovesného, lyrik i romanopisec.

V těchto názorech jest kus trpké pravdy, která se nerada slyší v zemi pseudokritiky a polokultury literární, jako jsou dnešní Čechy; pronášej ji zde a budeš platiti brzy za žalostného filistra, který obmezuje nedemokraticky svého bližního v projevu jeho soudu — a ten, jak známo, nedá si nikdo brát. Tane mně na mysl jeden literární kritik a historik, který ne-li spálil, alespoň na deset zámků uzavřel povídku nebo drama, jež, dopuštěním osudu, počal a povil ve chvíli, kdy zapomněl své důstojnosti. Byl to muž rozšafný, prozřetelný a dobře poučený o literárních mravech českých.

Neboť kritik — to jest u nás předem vyjednáno jako že dvakrát dvě jsou čtyři — nemůže nic stvořit než racionální schemata, která ex post přenášá do slovesného výrazu a „přiodívá“ je jím...

O poměru kritické činnosti básnické nikde není tolik předpokladů, tolik nedomyšleností a ubohostí jako u nás. Nikoho nenapadne ani, že i od tvůrce-umělce žádám autokritiky, to jest reflektivné činnosti, která vylučuje a odstraňuje nevkus, a že kde takové autokritiky není — ať u Dvořáka, ať u Sv. Čecha, ať u Nerudy —, úcta má k němu klesá. Překáží v tomto případě

385 kritičnost tvorbě? Jistě nikoliv! Naopak: prospívá jí. Proč by tedy vadila kritičnost tvorbě básnické nebo umělecké u kritika z profese?

A myslíte, že je náhoda, že ve Francii největší kritikové moderní — Sainte-Beuve a Taine — byli básníci a umělci slovesní, a významní básníci a umělci? Jaký mučivě bolestný byl jen poměr Sainte-Beuvův k tvorbě básnické! Velká kniha Michautova o mladém Sainte-Beuvovi ukázala, jak proslulý kritik za vlastní své povolání pokládal tvorbu básnickou a kritiku za pouhé provisorium, které však sběhem ironických poměrů životních proměnilo se mu v definitivnou profesi... A básnické dílo jeho není nikterak bezvýznamné: ve verších prošlapal stezku nikomu menšímu než Baudelairovi, v románě nikomu jinému než Flaubertovi. A Taine napsal nejen Tomáše Graindorge, nýbrž pracoval i na románě zcela pravidelném, jehož zlomek uveřejnili po jeho smrti z pozůstalosti. A jak zjitřeně vášnivý musil býti vztah tohoto historika k tvorbě beletristické, když dovedl vyznati, že by celé své dílo vědecké dal za autorství Kartouzy parmské od Stendhala! Kdo u nás i jen rozumí této veliké lásce k poesii, neřku-li aby jí byl schopen? Kde najdeš u nás vědce, který by něco takového ne pronesl, ale jen si pomyslíl?...

A jen v zemi opravdové literární kultury jsou možné zjevy vynikajících literárních historiků Ernesta Dupuye, Angelliera, Baldenspergera, kteří jsou zároveň opravdovými básníky, — a neztrácejí proto úcty a vážnosti ani u kolegů, ani u veřejnosti, nýbrž získávají jí.

Jako jen u nás zase jsou možné zjevy jako Arnošta Procházky, někoho, kdo pětadvacet let pronášá absolutistické postuláty a verdikty a po maradasovsku katanuje a orteluje, když byl před čtvrtstoletím utrousil takovou žalostnou padavku, jako je Prostibolo duše, — a po ní moudře se odmlčel navždy. Ten mužik porozuměl t. zv. duši naší veřejnosti jako nejlepší obchodník parukami a ličidly tužbám divadelní ochotnice.

— Nelekejte se, páni a útlocitné dámy, já nejsem básnický lev, já jsem jen „kritický“ Arnošt Procházka, řekl mužik, odhodiv svou ubohou masku.

— My víme, Arnošte, že jsi náš Arnošt, komediant jako my. My se tě nebáli, my věděli, jak to skončí. Ale teď pojď již mezi nás a spílej jako my — ne, spílej víc, víc, mnohem, mnohem víc než my: máš k tomu právo trpce koupené, vždyť jsi se v té lví kůži, chudáku, pořádně zapotil!

Jinde, v zemi, kde je zdravý literární smysl a rozum, byla by figurka jako Arnoštova, původce zcela absolutních poprav a velmi relativního, ach, příliš relativního Prostibola, jen komickým typem, stálým inventářem satirických časopisů. Uházeli by ji salvami smíchu, jako špatného herce shnilými jablky a vejci. U nás je orakulem literárních snobů a diletantů...

...To tedy byl nutný prolog k mému rozboru Přemyslovců. Nemohlo by mu býti rozuměno, nemohl by býti správně chápán, kdybych těchto vět byl nepředeslal.

Otokar Fischer, pamatují-li se dobře, napověděl kdesi něco o snu tvůrcím, který může si nésti, který může si chrániti jako světlo zřítelnic duchových, nejvzácnější svůj statek a klenot, literární kritik a vědec. Nevím, jsou-li Přemyslovci snu toho ztělesněním. Víím jen, že jsou dílo čestné a statečné, budiž jejich básnická a umělecká hodnota velká nebo malá; plyne mně to již ze situace vnější i vnitřní, v níž vznikli a se zrodili a kterou jsem zde, alespoň poněkud, osvětlil.

* * *

První dramatická báseň Fischerova má sujetem konec Přemyslovců, konec prvního knížecího a královského rodu českého, děje posledních tří let vlády otcovy i synovy, vlády Václava II. a Václava III. Sujet nesmírný, neobsáhly skoro!

Uvaž jen, že moderní romanopisci potřebují sta- a tisícistránkových svazků, aby vystihli úpadek, rozklad, konec pouhé měšťácko-proletářské rodiny, takových Rougon-Macquartů, takových Ursleuů, takových Buddenbrooků. A čím jest taková moderní rodina měšťanská proti královskému rodu! Jak nepatrný jest význam její v celkovém, hromadném, státně nebo národně společenském útvaru vedle váhy starého středověkého

rodu královského, jenž více, než jest dnes vůbec možno, nesl a určoval osudy národní, objímal je a částečně i je ztělesňoval! A na to má Fischer času půl třetí až tři hodiny mluveného slova, prostory stotřiceti řídkých stránek!

Co ti tedy dovede říci Fischer o tomto ději tak úchvatném a významném? Jak jej ztělesniti, jak jej pojmuti a pochopiti? V jaké karaktery jej vtěliti, jakými osudy jej vyřešiti?

První tři akty ovládá postava krále Václava II. Před tebou rozvíjí se jeho život, věru nesnadný, opravdu strastný. Vleče břemeno těžké viny ze svého mládí: vraždu otčima Závaše. Ji odpývá ne lkáním a nářkem, nýbrž tvorbou. Buduje velikou západoslovanskou říši česko-polsko-uherskou. Proti němu stojí ovšem silní nepřátelé vnějškoví: papež, král Albrecht, Anjou. Ale hůře: nerozumějí mu jeho nejbližší; naráží na nepochopení a odboj vlastního syna a dědice Václava III., na nepřátelství své druhé ženy Rejčky. Otec jest prozíravý, chytrý, střizlivý diplomat, člověk skutečnostný — syn krátkozraký romantik, snivec, subjektivistický blouznivec a později i sebehubitel ze vzdoru a uražené pýchy a marnivosti. Otokar Fischer jako by zde chtěl ztělesniti theoretický poznatek Otty Ludwiga, jak určitý charakter ve srážce s jiným charakterem utvrzuje sám sebe i svého odpůrce ve výraznosti a rozhodnosti, jak na př. prudký vášnivec, naráží-li na flegmatika, sám se zvášnivuje k výbušnosti ještě větší, jako flegmatik ponořuje se ještě hlouběji do své lhostejnosti. Jest nemožno nepřiznati, že tento konflikt otce se synem byl Fischerem silně citěn a pojat. On sám by byl stačil na drama; a jest litovati, že se na něj Fischer neobmezil a ho neprohloubil.

Zvláště když jest tu ještě jiný činitel, na nějž básník narazil a jehož, žel, nedomyslnil a nedotvořil: míním to, že král Václav představuje *nový typ* panovníčí, nutný po logice světového vývoje historického, typ panovníka neválečného, nebojovného, diplomatického, kancelářského proti staršímu romantickému typu vládce rytířsky dobrodružného a okázale i osobně statečného — typ, kterému se nerozumí a jenž se podceňuje, ačkoliv

nebo právě proto, že je životodárný a živototvorný. A nyní představ si a uvědom si, že zlomyslnou hrou náhody tento *nový* typ jest ztělesněn v *starším* z obou, v otci, kdežto typ *starší*, přežívající se, ovládl *mladšího*, syna — a máš situaci tak tragickou, jakých jest málo. Fischer jako by tu myslel *jednu chvíli* — v třetím aktě, kde syn a jeho přátelé posuzují nechápavě vladařskou metodu Václava II. — po hebblovsku: ve Václavovi II. pojímá jednotlivce jako jmenovatele a ztělesněnce momentu světově vývojového, světově dějstevného. Ale opouští brzy toto pojetí, a myslím, na svou velkou škodu. Neboť zde octl se na průseku, který vede od Hebbla k Shawovi a dále ještě: za Shawa k nové tragice, k nové ironii tragické.

Druhé dva závěrečné akty dramatické básně Fischerovy ovládá syn, Václav III. Náhlá smrt otcova smíruje jej s otcem, a víc: přináší mu vědomí těžké viny, již se na něm dopustil; a domluva opata Konráda uvádí jej na dráhu velikorysé politiky otcovské, učí jej dávatí své osobní *já* s jeho rozpory a mukami do služeb veliké pře dějinné. Mladý Václav dorůstá k objektivné mravní velikosti: zapuzuje od sebe přítele a druha romantických snů a vidin švábského vévodu Jana, vymaňuje se z područí nevlastní matky Rejčky a její strany, rozchází se se svou celou minulostí malicherně pohodlnou a krátkozrakou, když tu na cestě k velikosti klesá náhle v olomouckém chrámě ranou vrahovou, proboden jsa Petrem z Lomu.

Kdo jest tento Petr z Lomu? Básníková fikce. Osoba ne historická, nýbrž pomysl a domysl autorův. Šlo o to, vyložití skutečnost, již historie pouze zaznamenává a konstatuje: vraždu posledního Přemyslovce v Olomouci 6. srpna 1306. I stvořil básník tuto postavu ryze fantastickou, přítele a mstitele Závíše z Falkenštejna. Potud nedalo by se myslím namítati nic podstatného proti tomuto básnickému fantomu. Bylo třeba vysvětliti skutečnost; zde jest. Jaká jest básnická hodnota tohoto vysvětlení, jest ovšem jiná otázka; i o ní povím doleji své slovo.

Avšak básník nespokojil se tímto počátečním pojetím Petra z Lomu jako mstitele Závíše, utraceného mladým Václavem II.

Během hry vyrůstá mu a rozšiřuje se mu — vlivem koncepcí Hebblových a také Ibsenových — v osobnost symbolicky filosofickou: v abstraktního kralovraha z přesvědčení a z nutnosti momentu světodějného.

V druhém aktu ponouká Petr z Lomu Štěpána k vyvraždění Přemyslovců ještě dosti konkrétně tím, že mu ukazuje, jak Přemyslovci jsou zralí k zahynutí pro své viny: „... Jich přišel den. Již zrad | se příliš napáchali. Šarlatem | jsou krve zbroceni. Jich všečen rod | je proklet, že se oddal cizincům —“ (str. 59). Ale v pátém aktě jest již jen ztělesněný filosoficko-historický program, zhmotněná idea. Tu štve zároveň vévodu Jana k vraždě na krále Albrechta a Štěpána na Václava III. ve jméno jakési mlhavé anarchisticko-mystické filosofie (str. 120—121), jež působí půl dojmem nietzschovským, půl dojmem meditací z Dostojevského Zločinu a trestu nebo Běsů. A závěrečná slova Petrova, která pronáší nad mrtvolou Václavovou o svém poslání světodějném, jsou již čirý verbalism, který nepraví nic a kalí jen vodu, aby se zdála hlubší. „... Být | to musilo. Já byl jsem vyslán, bouř | bych rozpoutal, blesk zažeh očistný, | jenž v cizích zemích zapálit má ohně | a smrtí život křisít. V slunci žils, | to byl tvůj hřích, ó dítě poledne. | Jsem hlas, jímž volá půlnoc. Syn tvé země, | jež na věky se zmítá v temnu.“ (132) Jak jest možno říci o Václavu III., že „v slunci žil“, když nám jej básník maloval nejprve po tři akty jako oblouzeného slabocha-romantika a pak těžce trpícího kajícíka v královské hrobce na Zbraslavi? To jest něco, čeho se neměl dopustiti Otokar Fischer: jest ho to nedůstojné. „Já byl jsem vyslán, bouř bych rozpoutal, blesk zažeh očistný, jenž v cizích zemích zapálit má ohně a smrtí život křisít“, tak měl by právo mluvit kralovrah, kdyby jeho čin byl podnětem k nové epoše kralovražedné, kdyby byl opravdu exponentem nového kritického vývoje dějinného. Avšak nic takového se nestalo, a tak slova Petrova jsou jen kalafunový blesk divadelní.

Místo aby nějak *konkrétně* zdůvodnil mstné poslání Petrovo důvody, *proč* musí mstiti Závíše, *čím* mu byl a *co* v něm zřel a ztratil, vybájlil p. Fischer romaneskní figuru kralovraha z pro-

gramu a in abstracto. Do středu své hry vedle dvou figur konkrétných, Václava otce i syna, postavil zosobněnou problémovost a problematičnost, a tím roztržil styl svého dramatu, které neslibovalo na počátku málo. Historicko-filosofická problémovost Hebblova a také Ibsenova — vzpomeň si na jeho Nordickou výpravu a na jeho Nápadníky trůnu — jest zde bezděky zkarirována v cosi vnějškově romaneskního a pouze dekoračního, mimo dramatickou logiku a tektoniku. Hebbel i Ibsen byli příliš opravdoví a přísní umělci, aby se dopustili něčeho podobného tomu, čeho se zde dopouští p. Fischer: aby dávali zabíjeti ve jméno dějinné krise něco, co nemělo nepravím viny, nýbrž co neukázalo neschopnost k životu a k tvorbě. Neboť: ve hře Fischerově nemáš před sebou krále úpadkové, nýbrž krále v plné síle i tvořivosti životní, oduševnělé politickou tvorbou největšího rozpětí, posedlé přímo snem pýchy pozemské a její šťastné velikosti — ve světové epoše dějinné, kdy neodumřeli ještě úkolům dějotvorným, nýbrž naopak, jsou posud jejich nutnými, nenahraditelnými nástroji... Tím nepochopitelnější i tím absurdnější básnický jest pak jejich pád vražednou rukou zákeřnou...

Básnický úkol Otokara Fischera v Přemyslovcích byl prostě ten: básnický osvětliti a zdůvodniti skutečnost, kterou dějiny podávají jako pouhou pustou a temnou náhodu. Úkol tento jest, opakují, navýsost nesnadný, a básník nezaslouží hany, i když síly jeho selhaly. Útočil na něco opravdu výsostného a hodného vloh nejušlechtilejších a nejvybranějších. Celé řadě lidí postačí výklad dějin: prosté konstatování starého kronikáře, jak uvádí je Fischer v čele své knihy: „Kdo krále zabil, nevím. Bůh to ví.“ *Básnický* výklad může býti jedině výklad z vnitra: *tvorbou*. Tvorbou musí básník ukázati, že tento vnějškový fakt odpovídá čemusi vnitřnímu: že vnitřní vývoj dovinul se jakéhosi mrtvého bodu, který umožnil úspěch vnějšího útoku. Všecka poesie jest hluboce a podstatně antropomorfní: pojímá všecko dění vnějškové ve svůj vnitřní logický rytmus a takt, jako ukazatele dějství a procesů vnitřních. Konkrétně šlo tedy v případě p. Fischerově o to, zdůvodniti vražedný útok vnějškový úpadkem vnitřním,

úpadkem rodiny staré a dlouho vládnoucí, pojímaje slovo úpadek v nejširším smyslu.

Takový úpadek jest možno představit si různě; metafysicky na příklad „vinou“ neb „osudem“, anebo biologicky nepřizpůsobivostí novým úkolům a poměrům, ztrátou pružnosti, otupělou pozorností k nástrahám a útokům. Když poslední Přemyslovci přes dokázanou zradu Petrovu, přes jeho dohovořenost s Anjou, neodstraňují od sebe pána z Lomu, když znovu dává mu milost Václav II., když s hříšnou nedbalostí poskytují mu všechnu možnost a příležitost k piklům, myslil jsem, že autor se rozhodl pro tento poslední výklad: *Quos vult perdere Iuppiter, dementat*. Ale i to jest motiv, kterého si autor neuvědomil nebo jehož alespoň nedotvořil a neztělesnil...

Svou stavbou a komposicí jest dramatická báseň p. Fischerova drama shakespearejsující a řadí se čestně v domácí tradici shakespearskou, již tvoří hry Kolárovy a Hálkovy, Zeyerův Neklan, Hilbertův Falkenštejn, Dvořákův Král Václav IV.; ale na koncepci její působila podstatně dramatická ideologie ibsenovská a hebblovská, a nepravím pochopená a strávená.

Nových drah nerazí; jest obrácena spíše k minulosti vývoje básnického než k budoucnosti. Nemá nic společného se Shawovou podryvnou kritikou životného zdravého rozumu, někdy až nemalého a nezdvořácky neuctivého ke všem historickým fikcím a konvencím věky posvěceným; nic také společného s dramatem hromadně moderním, davovým, s dramatem dějů a funkcí kolektivistických, které chce stvořiti nový mythus přítomnosti, jak pokoušeli se o ně Verhaeren ve svých *Les aubes* nebo Jules Romains v *Armádě* v městě; nic posléze s modernisovaným mysteriem Paula Claudela, které touží bezohledně ukrutnou logikou, nejtvrďší tektonikou dobrati se absolutistických sudidel práva i trestu a blíží se jednou Aischylovi a po druhé Calderonovi (na př. v *Odpočinku sedmého dne*).

Přemyslovci jsou dílo ducha bohatého, práce temperamentní a místy oslnivá, žel jen, že záře ta je vnášena do nich zvnějšku, že jest dekorační a netryská jako světelný zdroj z jejich tekto-

392 nického ústředí. Ale nejsou, čím chtěli býti: dramatickou básní historického dějství světového. Neboť nepodařilo se jim dosáhnouti toho, co je velikostí Ibsenových Nápadníků trůnu: neukazují souladu mezi kritickou potřebou vývoje dějinného a vnitřním uzráním jednotlivcovým pro toto poslání. Neproměnili pomyslu logicky vývojného v tělo a krev sudby mravně lidské.

Bída fráze

393

Před chvílí ležela přede mnou rozevřená kniha moderních veršů českých a patrně ne ledajakých: jsou vydány s velikou péčí a láskou a se znamenitým vkusem grafickým ve vybrané sbírce krásné prózy a poesie, která slibuje jen díla vynikající a přináší posud opravdu práce nadprůměrné. Četl jsem v této knize asi hodinu s velikou pozorností a se vším soustředěním myslí; a odsunul jsem ji za tu dobu od sebe několikrát s nevolí, abych ji posléze zavřel navždy a odložil navždy s pocitem odporné ošklivosti: stěží mohl bych ti správně vypsati dojem pustoty, prázdna, nudy, zmrtvělosti, který ve mně zůstavila. Nevím, s čím jej srovnat. Snědl jsi snad někdy z roztržitosti, omylem, nedopatřením v kavárně kousek dnešního válečného cukroví? A vzpomínáš si na pachůf čehosi zvětralého, vyšepalého, nevyživného, podvodně klamivého? Nuže, to jest to asi, co vyznívá ve mně z četby takové epigonské sbírky moderní lyriky. Padělek, náhražka, odvar z čehosi vymočeného, všech sil a šťav zbaveného, třetí nálev: stín stínu.

Knihu, o níž mluvím, není třeba jmenovat. Nejde o individuum; jde o průměr, o typ, o celkový útvar, jehož ona jest více méně náhodný příklad a ukazatel. A kniha tato není snad ani zvláště špatná a autor její, aby byla ironie dokonalá, má snad i jakýsi talent, to jest jakousi obraznost verbální, schopnost sešívati k sobě hbitě zvučná slova: má snad i jakýsi vnějškový smysl hudební — sem tam povede se mu verš nebo i strofa, které jsou prosty zlozvuků, které mají i jakousi melodii, barvu,